

ՀՏԴ 336.77 (479.243)

Տնտեսագիտություն

Արևիկ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ԱրՊՀ, Ֆինանսահաշվային ամբիոնի ավագ դասախոս, տ.գ.թ

E-mail: aleksanyanarevik16@asu.am

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանրային ֆինանսները յուրաքանչյուր երկրի ֆինանսական համակարգի կարևոր հատվածներից է, որի արդյունավետ կառավարումը հանգեցնում է երկրի սոցիալ-տնտեսական համակարգի զարգացմանը: Հանրային ֆինանսները այնպիսի տնտեսական հարաբերություններ են, որոնք ծագում են պետության և կորպորատիվ հատվածի, այդ թվում տնային տնտեսությունների միջև ՀՆԱ-ի և ազգային եկամտի ձևավորման, բաշխման, վերաբաշխման, ինչպես նաև վերահսկողության ողջ գործընթացում: Դրանք ներառում են պետական և տեղական ֆինանսները, որոնք իրենց հերթին բաղկացած են առանձին տարրերից՝ պետական և համայնքների բյուջեներ, արտաբյուջետային հիմնադրամներ, պետական և մունիցիպալ վարկ: Հոդվածում ներկայացված են հանրային ֆինանսների վերաբերյալ տարբեր հեղինակների սահմանումները, աշխարհի տարբեր երկրներում **պետական բյուջեի ծախսեր/ՀՆԱ** հարաբերակցության արժեքները, ԱՀ հանրային ֆինանսական համակարգի կառուցվածքը, վերջինիս կազմի մեջ մտնող առանձին բաղադրիչների վերլուծությունը: Հոդվածում մանրամասն վերլուծվել են ԱՀ համախմբված բյուջեի ամփոփ ցուցանիշները, համախմբված բյուջեի և ՀՆԱ-ի հարաբերությունը, պետական բյուջեի եկամտային և ծախսային բաժինների կառուցվածքը, ՀՀ-ից ստացված բյուջետային վարկի դինամիկան: Հոդվածում տրվել են նաև ԱՀ-ում հանրային

ֆինանսների կառավարման արդյունավետության բարձրացման որոշ ուղիներ, մասնավորապես՝ բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորում պետական գանձապետական պարտատոմսերի միջոցով, ինչպես նաև ավանդական բյուջետավորումից ամբողջական անցում ծրագրային բյուջետավորման:

Բանալի բառեր՝ Հանրային ֆինանսներ, համախմբված բյուջե, պետական բյուջե, համայնքների բյուջեներ, բյուջետային վարկ, ծրագրային բյուջետավորում:

А.Алексанян

СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ АРЦАХ

Публичные финансы являются одной из важных частей финансовой системы каждой страны, эффективное управление которой ведет к развитию социально-экономической системы страны. Публичные финансы – это экономические отношения, возникающие между государством и корпоративным сектором, в том числе домашними хозяйствами, во всем процессе формирования, распределения, перераспределения и контроля над ВВП и национальным доходом. К ним относятся государственные и местные финансы, которые в свою очередь состоят из отдельных элементов: государственного и муниципального бюджетов, внебюджетных фондов, государственного и муниципального кредита. В статье представлены определения публичных финансов разными авторами, значения отношения расходов государственного бюджета к ВВП в разных странах мира, структура государственной финансовой системы Арцаха, анализ ее отдельных компонентов. Подробно проанализированы сводные показатели консолидированного бюджета Республики Арцах, взаимосвязь консолидированного бюджета и ВВП, структура доходной и расходной частей государственного бюджета, динамика бюджетного кредита, полученного от Республика Армения. Также приведены некоторые пути повышения эффективности управления государственными финансами в Арцахе, в частности, финансирование дефицита бюджета за счет государственных казначейских

облигаций, а также полный переход от традиционного бюджетирования к программному бюджетированию.

Ключевые слова: государственные финансы, консолидированный бюджет, государственный бюджет, бюджеты общин, бюджетный кредит, программное бюджетирование.

A.Aleksanyan

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE PUBLIC FINANCIAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF ARTSAKH

Public finances are one of the important parts of the financial system of each country, the effective management of which leads to the development of the country's social and economic system. Public finances are the economic relations that arise between the state and the corporate sector, including households, in the entire process of formation, distribution, redistribution and control over GDP and national income. These include state and local finances, which in turn consist of separate elements. state and municipal budgets, extrabudgetary funds, state and municipal credit. The article presents the definitions of public finances by different authors, the importance of the ratio of state budget expenditures to GDP in different countries of the world, the structure of the state financial system of Artsakh, the analysis of its individual components. Summary indicators of the consolidated budget of the Republic of Artsakh, the relationship between the consolidated budget and GDP, the structure of the revenue and expenditure parts of the state budget, the dynamics of the budget credit received from the Republic of Armenia are analyzed in detail in the article. The article also includes some ways to increase the efficiency of state finance management in Artsakh, in particular, financing the budget deficit through state treasury bonds, as well as a complete transition from traditional budgeting to program budgeting.

Key words: public finances, consolidated budget, state budget, municipal budgets, budget credit, program budgeting.

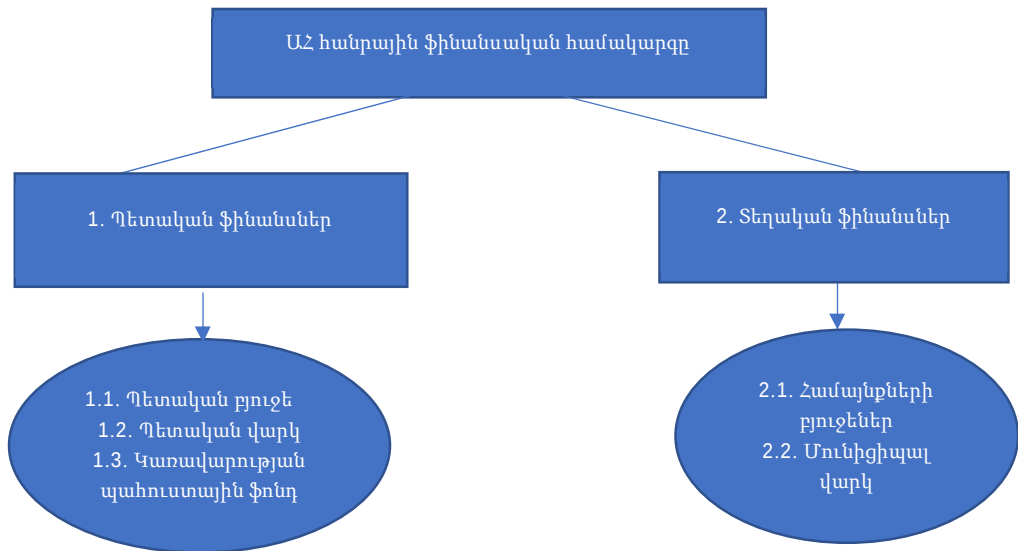
Հանրային ֆինանսները յուրաքանչյուր պետության ֆինանսական համակարգի առավել կարևոր տարրերից են, քանի որ հիմք են պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության ապահովման համար: Հանրային ֆինանսների առաջին ներկայացուցիչները

կամերալիսներն էին, որոնք համարվում էին մերկանտիլիստների ներկայացուցիչները Գերմանիայում և Շվեդիայում ¹:

Հանրային ֆինանսները կենտրոնացված դրամական ֆոնդերի ձևավորման, բաշխման և օգտագործման ընթացքում առաջացած ֆինանսական հարաբերությունների ամբողջությունն են ²:

Մեկ այլ սահմանման համաձայն, հանրային ֆինանսները տնտեսական հարաբերություններ են, որոնք ծագում են պետության և կորպորատիվ հատվածի, այդ թվում՝ տնային տնտեսությունների միջև ՀՆԱ-ի և ազգային եկամտի ձևավորման, բաշխման, վերաբաշխման, ինչպես նաև վերահսկողության ընթացքում ³:

Ինչպես յուրաքանչյուր պետության, այնպես էլ ԱՀ հանրային ֆինանսական համակարգը ֆինանսական համակարգի կարևոր տարր է, որի կառուցվածքը ներկայացված է գծապատկեր 1-ում:

Գծապատկեր 1: ԱՀ հանրային ֆինանսական համակարգի կառուցվածքը⁴

¹ Handbook of Public Finance, Editors JÜrgen G., Backhaus and Richard E. Wagner, Print ©2004 Kluwer Academic Publishers, Boston, p. 8.

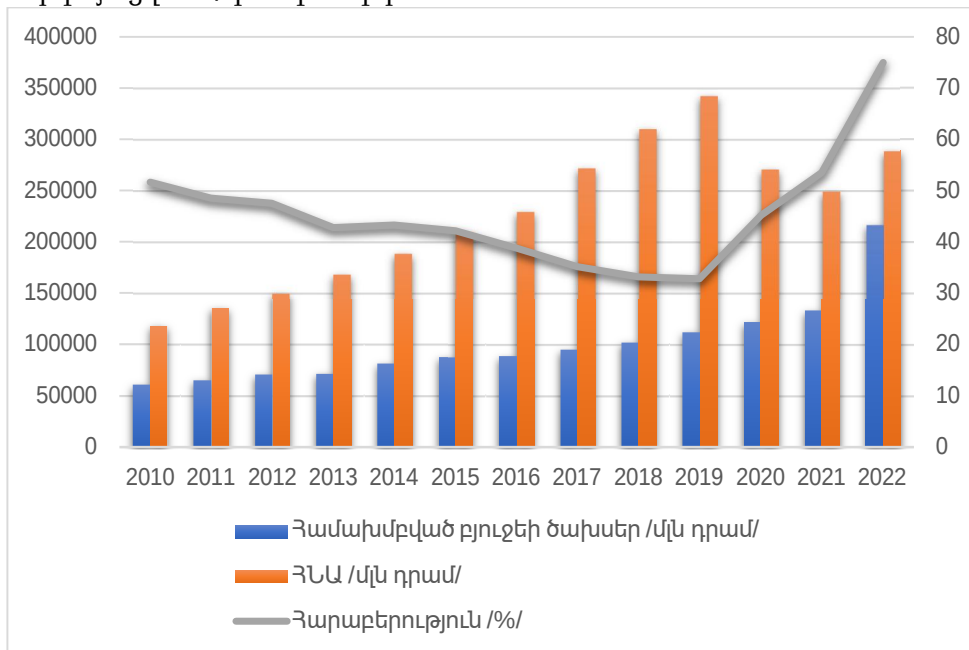
² Глотова И.И., Томилина Е.Л., Углицких О.Н., Клишина Ю.Е., Финансы, учебник, Ставрополь, АГРУС Ставропольского гос. аграрного ун-та, 2013, с. 184.

³ Ракитина И.С., Березина Н.Н., Государственные и муниципальные финансы, учебник и практикум для академического бакалавриата, М., "Юрайт", 2019, с. 12.

⁴ Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից

Հարկ է ընդգծել, որ հանրային ֆինանսական համակարգի տարր են հանդիսանում նաև արտաբյուջետային ֆոնդերը, որոնք ԱՀ-ում բացակայում են:

Համաձայն «Բյուջետային համակարգի մասին» ԱՀ օրենքի՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների բյուջեները կազմում են ԱՀ համախմբված բյուջեն¹: Հայտնի է, որ հանրային ֆինանսների կարևորությունը պայմանավորված է ոչ միայն պետության դերի, այլ նաև տնտեսության կարգավորման մեջ վերջինիս ներգրավվածության աննախադեպ մեծացմամբ²: Դրա վերաբերյալ պատկերացում կազմելու համար հաշվարկվում է **պետական ծախսեր/ՀՆԱ** հարաբերակցությունը: ԱՀ-ում **համախմբված բյուջեի ծախսեր/ՀՆԱ** հարաբերակցությունը 2010-2022թթ. ներկայացված է գծապատկեր 2-ում:

Գծապատկեր 2: ԱՀ համախմբված բյուջեի ծախսերի, ՀՆԱ-ի և վերջիններիս հարաբերության դինամիկան 2010-2022թթ.³

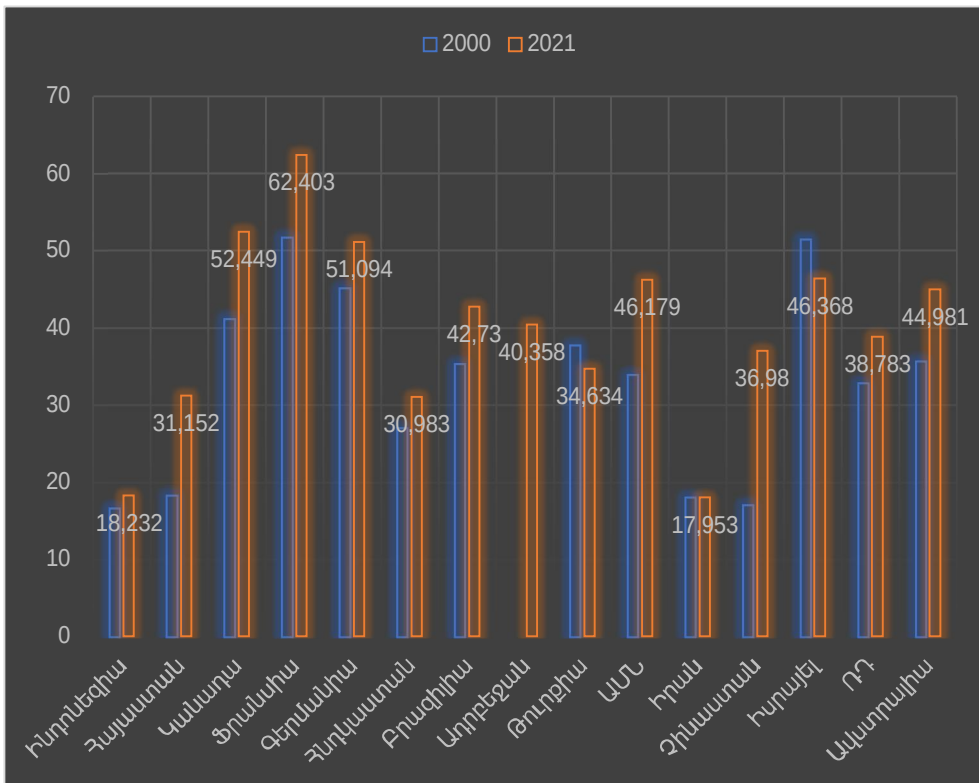
¹ «Բյուջետային համակարգի մասին» ԱՀ օրենք, հոդված 4, 10.02.2004թ., <http://arlexis.am/>

² Մչադյան Ա.Վ., Հովականյան Լ.Յու, Սուդյան Ն.Ռ., Հանրային ֆինանսներ, ՀՊՏՀ, Եր., Տնտեսագետ, 2020թ., էջ 25:

³ Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից, հիմքերը՝ ԱՀ պետական բյուջեի մասին 2010-2022թթ. օրենքներ <https://minfin-nkr.am/?section=resources/index&type=4&subtype=83>, ԱՀ ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակվող ամփոփ ցուցանիշներ <http://stat-nkr.am/hy/component/content/article/757-2017-10-24-08-37-23>

Ինչպես ցույց է տալիս գծապատկեր 2-ը, ԱՀ-ում **համախմբված բյուջեի ծախսեր/ՀՆԱ** հարաբերությունը մինչև 2019թ. նվազման միտում է ունեցել, ինչը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ՀՆԱ-ի աճի տեմպը գերազանցել է համախմբված բյուջեի ծախսերի աճի տեմպին: Այդ ցուցանիշը աճել է 2020թ-ից հետո, որը սակայն պայմանավորված է Արցախյան 44-օրյա պատերազմից հետո ՀՆԱ-ի աճի տեմպի նվազմամբ: Այս ցուցանիշի գնահատման համար ներկայացնենք նաև տարբեր **երկրների համախմբված բյուջեի ծախսեր/ՀՆԱ** հարաբերությունը գծապատկեր 3-ում:

Գծապատկեր 3-ից հետևում է, որ ցուցանիշի առավելագույն արդյունքներն 2022թ-ին արձանագրվել են ԱՄՆ-ում, Գերմանիայում, Իսրայելում և Ֆրանսիայում, նվազագույնը՝ Իրանում և Ինդոնեզիայում, ՀՀ-ում այդ ցուցանիշը կազմել է 31,2 տոկոս, Ադրբեջանում՝ 40,36 տոկոս:

Գծապատկեր 3: Տարբեր երկրների համախմբված բյուջեի ծախսեր/ՀՆԱ ցուցանիշը 2021-2022թթ.¹

¹Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից, հիմքը՝ https://www.theglobaleconomy.com/rankings/government_size/

ԱՀ համախմբված բյուջեի ամփոփ ցուցանիշները 2016-2022թթ. ներկայացված են աղյուսակ 1-ում:

Ինչպես երևում է աղյուսակ 1-ից, ԱՀ պետական բյուջեի եկամուտներ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը, ինչպես նաև պետական բյուջեի ծախսեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը, դիտարկվող ժամանակահատվածում աճման դինամիկա է դրսևորել: Բացառություն է կազմել 2021թ., երբ պատերազմից հետո պետական բյուջեի եկամուտները, ինչպես նաև ՀՆԱ-ն նվազել են, ինչի արդյունքում այդ ցուցանիշների հարաբերակցությունը նվազել է:

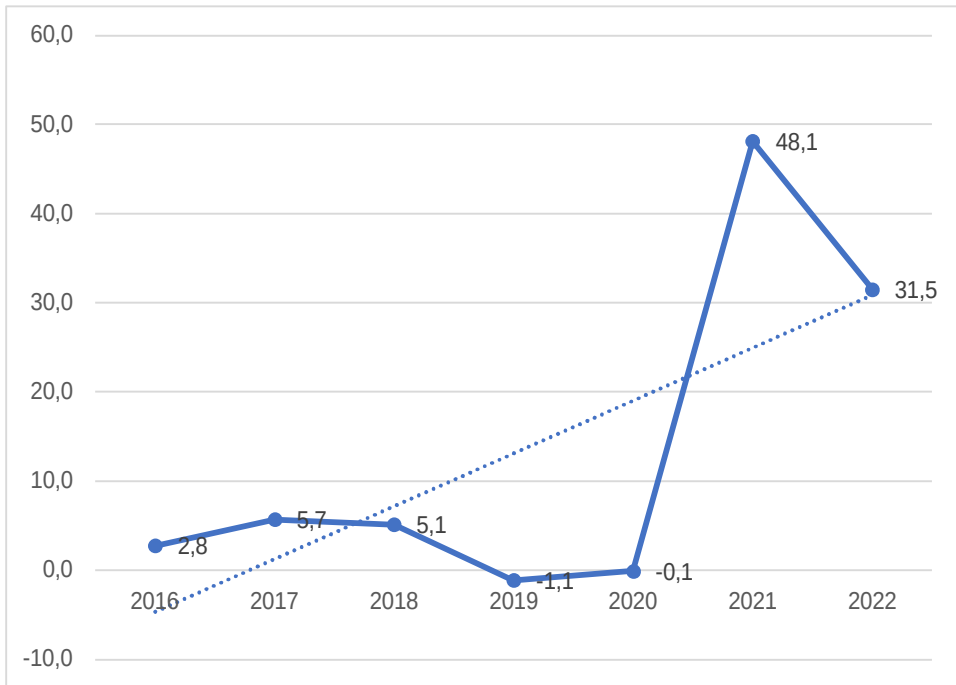
Ցուցանիշները	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Պետական բյուջեի եկամուտներ	85,2	88,7	96,4	112,5	120,9	84,2	184,3
Համայնքների բյուջեների եկամուտներ	3,8	3,9	3,6	3,7	4,3	3,9	4,1
Պետական բյուջեի ծախսեր	87,9	94,4	101,5	111,4	120,8	132,3	215,8
Համայնքների բյուջեների ծախսեր	3,8	3,9	3,6	3,7	4,3	3,9	4,1
%` ՀՆԱ-ի նկատմամբ							
Պետական բյուջեի եկամուտներ	31,3	32,6	31,1	32,9	44,6	33,8	63,8
Համայնքների բյուջեների եկամուտներ	1,7	1,4	1,2	1,1	1,6	1,6	1,4
Պետական բյուջեի ծախսեր	38,3	34,7	32,7	32,5	44,6	53,1	74,7
Համայնքների բյուջեների ծախսեր	1,7	1,4	1,2	1,1	1,6	1,6	1,4

Աղյուսակ 1: ԱՀ համախմբված բյուջեի ամփոփ ցուցանիշները 2016-2022 թթ.¹

Անկախությունից հետո ԱՀ պետական բյուջեն հիմնականում դեֆիցիտային էր, իսկ դեֆիցիտը ֆինանսավորվում էր հիմնականում առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից ներգրավված փոխառու միջոցների հաշվին: Սակայն փոխառու միջոցների ներգրավման աղբյուրները պաշտոնապես չեն հրապարակվում պետական բյուջեի կատարման հաշվետվություններում, ինչպես նաև այլ իրավական ակտերում: ԱՀ պետական բյուջեի դեֆիցիտի դինամիկան ներկայացված է գծապատկեր 4-ում:

¹ ԱՀ պետական բյուջեի մասին 2016-2022թթ. օրենքներ, <https://minfin-nkr.am/?section=resources/index&type=4&subtype=83>

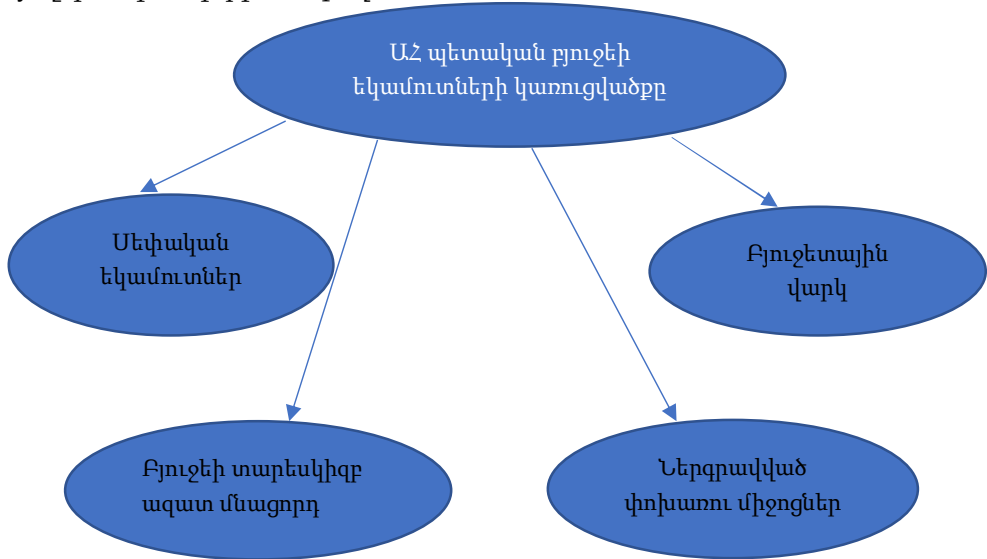
Գծապատկերից երևում է, որ ԱՀ պետական բյուջեն պրոֆիցիտային էր միայն 2019թ., իսկ 2020թ. պլանավորված պրոֆիցիտային բյուջեն այդպես էլ իրականություն չդարձավ՝ պատերազմական գործողությունների պատճառով:

Գծապատկեր 4. ԱՀ պետական բյուջեի դեֆիցիտի դինամիկան և վերջինիս գծային տրենդը 2016-2022թթ.¹

¹ Պետական բյուջեի մասին 2016-2022 թթ. օրենքներ

ԱՀ հանրային ֆինանսների առաջավոր օղակի՝ պետական բյուջեի մուտքերի կառուցվածքը ընդհանուր առմամբ կարելի է ներկայացնել հետևյալ գծապատկերի տեսքով:

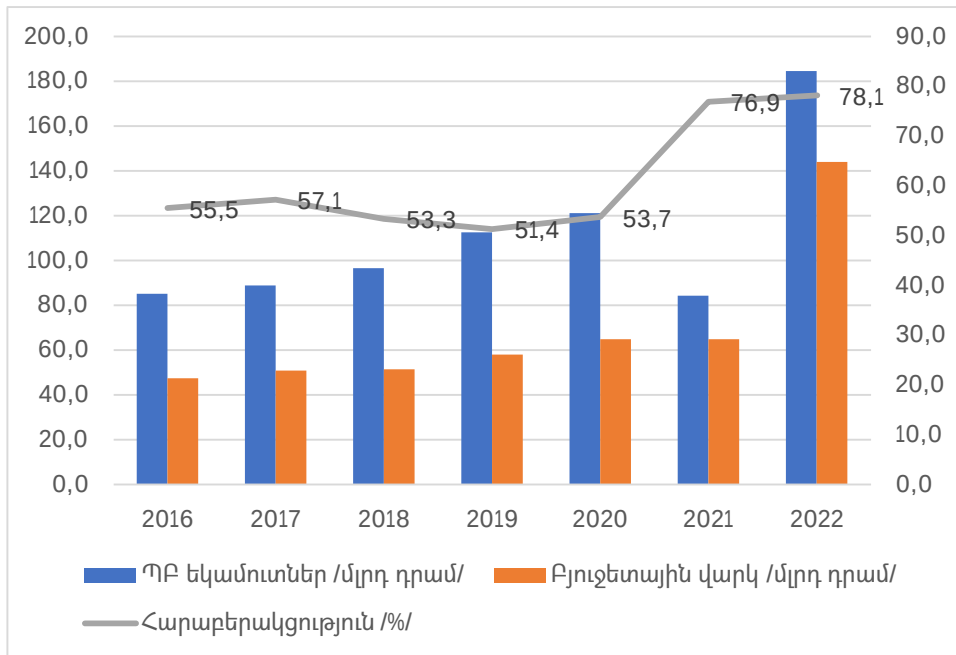

Գծապատկեր 5: ԱՀ պետական բյուջեի եկամուտների կառուցվածքը¹

Համաձայն բյուջետային համակարգի մասին ԱՀ օրենքի՝ ԱՀ պետական բյուջեի սեփական եկամուտներն են՝ հարկային եկամուտները, պետական տուրքերը, պաշտոնական դրամաշնորհները և այլ եկամուտները:

Պետական բյուջեի եկամուտների կազմի մեջ է մտնում նաև ՀՀ-ից ստացված բյուջետային վարկը: Այդ վարկը (նախկինում կոչվում էր **միջպետական վարկ**) ՀՀ Կառավարությունը տրամադրում էր ԱՀ-ին սկզբում ԽՍՀՄ ռուբլով, այնուհետև ՀՀ դրամով: Բյուջետային վարկը տրամադրվում է տարեկան 0,01 տոկոս տոկոսադրույքով, սակայն մայր գումարի և տոկոսագումարի վճարում չի իրականացվում: Տրամադրված բյուջետային վարկի, ինչպես նաև վերջինիս և պետական բյուջեի հարաբերակցությունը ներկայացված է գծապատկեր 6-ում:

¹ Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից՝ անձնական հետազոտությունների և ուսումնասիրությունների հիման վրա:

Գծապատկեր 6: ԱՀ պետական բյուջեի եկամուտները, բյուջետային վարկը և վերջիններիս հարաբերակցությունը 2016-2022թթ.¹

Ինչպես ցույց է տալիս 6-րդ գծապատկերը, նախքան պատերազմը ԱՀ-ում այս հարաբերակցությունը մոտ էր 50 տոկոսին, ինչը նշանակում է, որ ԱՀ պետական բյուջեի եկամուտների մոտավորապես 50 տոկոսը սեփական եկամուտների հաշվին էր համալրվում: Սակայն սեպտեմբերյան պատերազմից հետո նկատվեց այս ցուցանիշի կտրուկ աճ: Նշենք, որ պատերազմից հետո ԱՀ-ում գործում են մի շարք հարկատեսակների գծով արտոնություններ: Այսպես հարկ վճարողները երեք տարի ժամկետով ազատված են շահութահարկ, ֆիզիկական անձանց եկամտային հարկ արտոնագրային վճար վճարելու պարտավորություններից, իսկ որոշ հարկատեսակների դրույքաչափեր էականորեն կրճատվել են՝ առևտրի հարկ, եկամտային հարկ, հաստատագրված վճար և այլն:

ԱՀ-ում հանրային ֆինանսական համակարգի կառուցվածքային բարելավման նպատակով առաջարկում ենք իրականացնել հետևյալ միջոցառումները.

1. Բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորման նպատակով փոխառու միջոցներ ներգրավել ոչ թե առևտրային բանկերից և վարկային կազմակերպություններից, այլ պետական գանձապետական

¹ Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից, հիմքը՝ ԱՀ պետական բյուջեի 2016-2022թթ. մասին օրենքներ:

պարտատոմսերի թողարկումից: Պետք է գործի մեկ պատուհանի տեսքով տեղեկատվության ներկայացման սկզբունքը, առնվազն եռամսյակային կտրվածքով թարմ և ամբողջական տեղեկատվության հրապարակում հայերեն և անգլերեն լեզուներով: Բացի այդ պետք է գործարկվեն զանգվածային լրատվական միջոցներով տեղեկությունների տրամադրման գործընթացը: Նշված մեխանիզմի կիրառումը կհանգեցնի «պետություն հասարակություն» կապի բարելավմանը, հասարակության ներգրավվածությանը պետական խնդիրների լուծման գործընթացում, ինչպես նաև խոշոր ֆինանսական ինստիտուտներից կախվածության նվազմանը: Այդ պարտատոմսերը պետք է թողարկվեն ՀՀ դրամով, միջին տոկոսադրույքը պետք է փոքր-ինչ մեծ լինի ավանդների միջին տոկոսադրույքից բացի այդ պետք է պետական պարտատոմսերից ստացվող եկամուտները չհարկվեն եկամտային հարկով: Սկզբնական շրջանում, ներդրողների լայն շրջանակ ապահովելու նպատակով, պետությունը կարող է թողարկել մեծ քանակությամբ պետական պարտատոմսեր՝ փոքր անվանական արժեքներով:

2. Բյուջետային ծախսերի արդյունավետության բարձրացման նպատակով անցում կատարել ծրագրային բյուջետավորմանը: Նշենք, որ ՀՀ-ն 2018 թ. հունվարի 1-ից ամբողջությամբ անցում է կատարել ծրագրային բյուջետավորմանը: Ծրագրային բյուջետավորման վերջնական անցման նպատակով ԱՀ Կառավարությունը 2008 թ-ից սկսել է կազմել եռամյա պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր: 2019 թ-ից Արցախում գյուղատնտեսության և առողջապահության ոլորտներում փորձնական ծրագրեր կազմվեցին, սակայն պատերազմի արդյունքում ստացված արդյունքները չեն ամփոփվել, և ներկայումս այդ գործընթացը դադարեցված է:

Այսպիսով, ԱՀ հանրային ֆինանսական համակարգը բաղկացած է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների բյուջեներից: ԱՀ-ում հանրային ֆինանսական համակարգի առաջավոր օղակը պետական բյուջեն է: Առաջիկա տարվա պետական բյուջեի նախագիծը քննարկվում է Ազգային ժողովում, իսկ հաստատվելուց հետո ստանում օրենքի ուժ: Պետական բյուջեի եկամուտների զգալի մասը կազմում են ՀՀ-ից ստացված բյուջետային վարկը և սեփական հարկային եկամուտները: Նախքան պատերազմը այս եկամտի երկու աղբյուրները գրեթե իրար հավասար էին, սակայն ներկայումս զգալիորեն աճել է ՀՀ-ից ստացված բյուջետային վարկի տեսակարար կշիռը եկամուտների ընդհանուր կառուցվածքում:

Գրականություն

1. Մչանյան Ա.Վ., Հովականյան Լ.Յու, Սուդյան Ն.Ռ, Հանրային ֆինանսներ, ՀՊՏՀ, Եր., Տնտեսագետ, 2020թ.:
2. Глотова И.И., Томилина Е.Л., Углицких О.Н., Клишина Ю.Е., Финансы, учебник, Ставрополь, АГРУС Ставропольского гос. аграрного ун-та, 2013.
3. Ракитина И.С., Березина Н.Н., Государственные и муниципальные финансы, учебник и практикум для академического бакалавриата, М., "Юрайт", 2019.
4. Handbook of Public Finance, Editors Jürgen G., Backhaus and Richard E. Wagner, Print ©2004 Kluwer Academic Publishers, Boston.
5. «Բյուջետային համակարգի մասին» ԱՀ օրենք, 10.02.2004թ., <http://arlexis.am/>
6. ԱՀ պետական բյուջեի՝ 2010-2022թթ. մասին օրենքներ
7. ԱՀ ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակվող ամփոփ ցուցանիշներ <http://stat-nkr.am>
8. ԱՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայքէջ՝ <https://minfin-nkr.am/?section=resources/index&type=4&subtype=83>
9. <https://www.theglobaleconomy>.

Նյութը ներկայացվել է 17.04. 2023,

գրախոսման է ուղարկվել 16.06.2023,

տպագրության ընդունվել 22.06.2023:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, տ.գ.դ. Թ. Ն Մանասերյանը :